

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

«БЕКМАХАНОВ ОҚУЛАРЫ» аясындағы
«ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ САЯСИ
КЕЛЕҢСІЗДІКТЕР ТАРИХЫ:
ТЕОРИЯЛЫҚ-МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЙТА ОЙЛАУ»
атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

(Алматы қаласы, 6-7 сәуір 2012 жыл)

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
«ИСТОРИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И
ПОЛИТИЧЕСКИХ КАТАКЛИЗМОВ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ»
в рамках традиционных «БЕКМАХАНОВСКИХ ЧТЕНИЙ»

(г. Алматы, 6-7 апреля 2012 года)

Алматы
«Қазак университеті»
2012

КЕҢЕС ӨКІМЕТІНІҢ 1926-1927 ЖЫЛДАРДАҒЫ АГРАРЛЫҚ РЕФОРМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ КЕЛЕҢСІЗДІКТЕРІ

Ф.А. Қозыбақова - т.ғ.к., доцент әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жер мәселесі ғасырлар бойы қазақ ұлтының басқаларға тәуелді болу немесе азаттық үшін күрес тарихымен тікелей байланысты. Қазақстанның Кеңестік дәуірінде де әлеуметтік және экономикалық «жетістіктерге» жетуінде шынайы экономикалық бостандықтық болмағандығын 20-30 жылдардағы жүргізілген саяси, шаруашылықтық реформаларының іске асырылуынан көреміз. Біз мұндай пікірге, Кеңестердің іске асырған қазақ ауылындағы шабындық-жайылымдық жерлерді қайта бөлу, байлар меншігін тәркілеу, қазақтарды отырықшылық тұрмысқа көшіру, ұжымдастыру реформаларының іске асырылуы, қоғам дамуымен үйлеспейтіндігін, сол кездегі кеңестік ғылыми деректер мен баспасөз материалдарын сараптау арқылы ғана келдік.

Кеңестік «жер-су», «аграрлық», «экономикалық», «индустриалдық» т.б. да өзгерістері тек жұмысшы, шаруа таптарының мүддесі тұрғысынан ғана қарастырылып, ұлттық негізде емес, таптық тұрғыда шешілген.

Мәселен, 1925 жылы желтоқсандағы жалпықазақтың 5-ші өлкелік партия конференциясы Ішкі Ресейден заңсыз көшіп келіп қоныстанушылар легіне шек қою мәселелерін арнайы қарап, өзінің қарарында: «Жерге орналастыру саласында ең алдымен байырғы халықты орналастыруды міндет етіп қойды» [1].

Бірақ Мәскеу де, Қазақстан басшысы Голощекин де қолдамаған бұл шешім іс жүзінде асқан жоқ. Бұған, әсіресе, жерден айрылғандар және жаңа қоныс аударып келушілер қарсылық көрсетті.

1926 жылы 26 ақпанда Бүкілресейлік, ал 30-тамызда Бүкілодақтық Орталық Атқару комитеттері Қазақстан басшыларымен көп кеңесіп жатпай-ақ, 5-ші өлкелік партия конференциясында бекітілген кезекпен, алғаш қазақтарды жерге орналастыру шараларын жоққа шығаратын арнайы қаулы қабылдады [2]. Орталықтың қолдауына сүйенген Голощекин 6-шы өлкелік партия конференциясында Қазақстанда жерге орналастыру (шараларын жоққа) процесін ұлттық негізде емес, таптық негізде жүргізу туралы шешім қабылдады [3]. Бұл іс жүзінде қазақ жеріне қоныстануды кеңінен қамтамасыз етуге жол ашу еді. Қазақстандағы отырықшылыққа көшуге тиіс қазақ шаруаларына тиесілі жер көлемін анықтау мақсатында КСРО Ғылым Академиясынан профессор Швецов бастап шыққан экспедиция Қазақстанда жаңа қоныстанушыларға жарар артық жер жоқ екендігін дәлелдеп берді.

Бірақ, құрамына Ә.Н.Бөкейханов енген бұл комиссияның жасаған тұжырымдары мен ұсыныстары Голощекинге және орталық мекемелерге ұнай қойған жоқ. Қазақ ауылдарының жерге рулық-қауымдық негізде иелік етуі, ал ол рулық қауымда ауқатты мал иелерінің үстемдігі Қазақстан басшылығын шабындық және жайылымдық жерлерді таптық негізде қайта бөлу жөн деген пікірге итермеледі. 1925 жылы V Бүкілқазақтық съезде көтерілген бұл мәселе «қазақ халқының жерді пайдалануы жекелеген шаруашылықтық топтардың жақсы жер иеліктерін иемдену үшін күресі барысында қалыптасты, және сондықтан да оған жерді өзара тең болмеу жағаты...» [4] -деген қорытындымен тұжырымдалды. Осылайша, көптеген құнарлы егістік және шұрайлы шабындық жерлер байлар мен кулақтардың қолында дегенді сылтау етіп, қазақ ауылындағы кеңестік құрылысты нығайту және патриархалдық-феодалдық қатынастар қалдықтарын жою қажет деген желеумен 1926-27 жылдары республикада шабындық пен егістік жерлерді қайта бөлу науқаны кең өрістеді. Сондықтан да Қазақ АССР-ы Орталық атқару Комитеті мен Халық Комиссарлар Кеңесі 1926 жылы 20-шы мамырда «Жерге орналаспай жер пайдаланатын көшпелі және жартылай көшпелі аудандардың шабындық және егістік жерлерін уақытша қайта бөлу туралы» заң қабылдады. Оған сол кездегі Қазақстан Халық Комиссарлары Кеңесінің төрағасы және Орталық Атқару Комитеті төрағасы міндетін уақытша атқарушы Н.Нұрмақов қол қойды [5].

Заңда мұндай бөлу «кедей және экономикалық жағынан әлсіз халықтың шаруашылық қызметіне осы уақытқа дейін қолайсыз жағдайдың қалыптасуына байланысты қолға алынатыны атап көрсетілді. Қаулының 4 бабы: «Шабындық жан басына қарай бөлінеді. ...Мұндай бөліс мүмкін болмаған жағдайда, үй басына қарай бөлінеді, бірақ ол ауылдық кеңестің қаулысы бойынша шешіледі» [6] - деп атап көрсетті. Сондай-ақ осы қаулының 7-ші бабы бойынша шабындықты және егістік жерлерді бөлгенде, кедейлерге сапалы және олардың қыстауларына жақын жерлерді талап ету артықшылығы берілді.

Айта кеткен жөн, жерді қайтадан бөлу мәселесін күн тәртібіне қойғанда Коммунистік партия мен Кеңес өкіметі жерді пайдалануда қазақ ауылында орын алып келген теңсіздікті жою қажет

дегенді сылтауратып, байларды әлсірету, осының нәтижесінде қазақ даласында Кеңес өкіметінің органдарын одан әрі нығайту мақсатын көздеп Рухнак қауымдастық принциптері негізінде елеулі антагонистік алауыздықтарға және әлеуметтік күрделі қатығыстарға бармай, ағайыншылық аясында отырған қазақ ауылының шарқын бұзу, адамдардың арасына таптық негізде от тастап, кедейді байға айдап салу, сөйтіп жарлы жақындап, шаруаға қыры жоқ, сіңірі шыққан қара сирақ жалшының «қолымен от көсетп» ауқаттыларды ауылдағы биліктен ығыстыру – міне бұл саясаттың түп-төркіні осында еді.

Аталған Қаулы Қосшы Одағын қатынастыра отырып, «шаруашылық ауылдар мен жеке шаруашылықтардың арасында шабындықтар мен егістік жерлерді теңдей бөлу ісіне дереу» кірісуді талап етті және «мұнда әкімшілік ауылдың тең жүйінде пайдаланып келген жерінің шегінен шығып кетпеуді» бақылауды ауылдық кеңестерге міндеттеді [7].

Аталған қаулыдан көріп отырғанымыздай, 1926-1927 жылдары шабындық және егістік жерлерді бөлу науқанына байланысты құрылған төтенше және заңсыз органдар осы сынақта мәселені жедел шешудің таптырмас әдісі ретінде және бұқараға кең көлемде жаппай, тікелей қысым жасаудың бірден-бір тиімді жолы ретінде алғаш рет кең көлемде тәжірибе жинақтады.

Бұл кейіннен жүргізілген күштеу басқару науқандарда кеңінен пайдаланылды. Әділетсіздік осы науқаннан ауқаттылардың өздерін көрсетуден көрінді. Кезінде «Кедей» газеті былай деп жазды: «Жиналыстардың барысына қарағанда жер бөлісінің пайдасын кедей, малай, орташалардың түсінгені байқалды. Байлардың жүні жығылулы, біреуде жиналыс маңына келмейді. Келгендерін қуып шығып отырады» [8]. Өз еркімен жер бөлісуге қатысуға тырысқан байларды маңайлатпай, жиналыстарға қатыстырмай және олардың пікірімен санаспай, осы мәселе жөніндегі байлардың арыз-шағымдарына құлақ аспау егістік және шабындық жерлерді қайта бөлу кезінен бастап-ақ «ауқаттылар» делінетін әлеуметтік топтың үздіксіз қуғындалуының нақты бастамасы болғанын көрсетеді. Бірақ осынау реформа деген атпен шу туғызған науқанның әлсіз жақтары әуел бастан-ақ көрініс берді. Мұны жүргізуге, біріншіден ауыл кедейлері ғана емес, тіптен партия-кеңес және егіншілік органдарының өздері де дайын болмай шықты.

Науқанды жүргізудің қаражатпен қамтамасыз етілмеуі және кедейлерге арналған шаруашылық көмектің берілмеуі де жұмысты нәтижелі аяқтауға кедергі келтірді [9].

Нақты жұмыс кезінде мынадай жағымсыз құбылыстардың көрініс бергенін де айта кеткен жөн:

- а) заң бойынша пайдаланылуға тиіс жердің көлемі анықталмағаны жұмысты қиындата түсті;
- б) байлардың бөліске белсенді қарсылығының кедейлерге ғана емес, сонымен бірге өкімет өкілдеріне күш қолдану шаралары түрінде көрініс беруі;
- в) орташаларға дұрыс көзқарастың болмауы, кедейлерге қарағанда оларға арналған бөліс мөлшерінің азайтылуы [10].

Сондай-ақ, көшпелі және жартылай көшпелі қазақ ауылының өзіндік ерекшеліктері де толық ескеріле қоймады. Науқанның өзі жаз айларында жүргізілгендіктен көшпелі ауылды түгелдей дерлік және жартылай көшпелі ауылдардың көпшілігі жайлауға көшіп кетті де, бөліске қатыса алмады [11].

Жоғарыда айтылғанға дәлел ретінде айта кеткен жөн, кейбір ауылдар мен болыстарда орташалардың үлесі еңбек нормасынан аспаса да, олардың жері қайта бөліске түсті. Мұндай қателіктер орта шаруалардың наразылығын туғызды. Мысалы: бұрынғы Орал губерниясында орташа ауыл шаруасынан шамамен 7.000 десятинадай, 8.000 десятинадай шабындық тартып алынды. Бұрынғы Ақтөбе губерниясында барлық ауыр қожалықтарының 23%-нің, ал Қостанай округінде барлық қожалықтардың 41%-нің жерлері қысқарды [12]. Қазақ ауылында кеңес өкіметіне сенімді тірек бола алатын орташаны ренжіткен осы науқанның кемшілігін еріксіз ескерген Қазақ өлкелік партия комитеті мен өлкелік бақылау комиссиясының 1926 жылы 25-30 қарашада болып өткен Пленумы «алдағы жұмыстар практикасында кедей мен орташаның бірігіп бас көтерулеріне жағдайлар туғызу үшін орташаға деген теріс көзқарастан алдын-ала арылған жөн» - деп үзілді-кесілді атап көрсетті [13]. Осыдан соң, асыра егістеу орын алған аудандарда жерді ішінара қайта бөлуге рұқсат етіліп, оның 66,3%-ін кедейлер, 26,2%-ін орташалар, 7,5%-ін ауқатты шаруалар алды [14]. Қазақ ауылдарында нақты белгілерімен анықталмаған орташаны Кеңес өкіметінің озбырлығы кейінгі жылдары да аяусыз жәрпеген. Біртіндеп орташа кулақпен, онан соң тіптен баймен шатастырылды.

Қазақстан партия ұйымының басшысы Ф.Головешкин осы партия конференциясындағы баяндамасы аталған шаралармен 516 қожалық қалыпты, олардың 2.387.384 десятина жерді бөліске салғанын айтады [15]. Мәселені нақтылап түсу үшін осы аталған губерниялар мен округтер ішінен Қостанай округі бойынша бөліске түскен жерлері мысалға келтірейік. ҚазОАК және ХКК 20

майдағы 1926 жылғы қаулысын өмірге енгізу шабындық және егістік жерлерді бөлуде Қостанай округі бойынша мынадай нәтижелермен аяқталды: [16]

Егістік жерлер:

№	Әлеуметтік топтар	Бөлгенге дейін (десятина)	% есебінде	Бөлген соң (десятина)	% есебінде
1	Кедейлер	109.816	35.2	208.706	67.0
2	Орташалар	100.587	32.2	77.992	25.0
3	Ауқаттылар	101.564	32.6	25.269	8.0
	Барлығы:	311.967	100	311.967	100

Шабындық жерлер

	Әлеуметтік топтар	Бөлгенге дейін (десятина)	% Есебінде	Бөлген соң (десятина)	% есебінде
	Кедейлер	202,742	51,5	274,218	72,0
	Орташалар	103,351	26,2	90,022	23,6
	Ауқаттылар	87,813	22,3	16,719	4,4
	Барлығы:	393,906	100	393,906	100

Деректерден мынаны анық аңғара аламыз: Қостанай округіндегі егістік және шабындық жерлерді қайта бөлу науқанындағы негізгі соққы ауқатты шаруаларға бағытталған. Дегенмен де бұдан орта шаруалар да едәуір азап шеккен. Соңғылар егістік жерді бөлгенге дейін 32,2% жер үлесін иемденген болса, ал бөлістен кейін осы жердің 25%-ін де иемденіп қалды. Шабындық жерлерді бөлуде де орташаның жағдайы нашарлай түскен. Мұнда егер бөліске дейін олар шабындықтың 26,2%-ін иемденген болса, ал бөлістен соң оның 23,6%-іне ғана жоға болып қалған. Әрине, бұл деректердің толық шындықты бейнелейтініне күмәндана тұрсақ та, мынаны мойындауға тура келеді: Ф.Голощекин бастаған Қазақстанның Өлкелік партия комитетінің басшылығы ауқаттыларға соққы береміз деп жүріп, екі ортада орташаны жәбірлетіп алған. Мұның өзі басқасын былай қойғанда, большевиктердің көсемі В.И.Лениннің өзінің орташаны әрқашан кеңес өкіметі жағына тарту қажеттігі туралы қағидасын тікелей аяқ асты ету еді.

Айта кеткен жөн, сөз жүзінде Ф.Голощекин орташаны қолдау қажеттігін қайта-қайта айтып жүрді. Мысалы, 1927 жылы қарашада VI Бүкілқазақтық партия конференциясында сөйлеген сөзінде ол, «...біз Өлкелік комитетте орыс деревнясындағы орташа және ауылдағы орташа туралы мәселені тәртіптен біраз уақыт бұрын қойған едік. Бұл мәселені бастаушы жолдас Жандосов болып табылды.

Ол ауылдан келген соң, мәселе қойып, ауылда орташа бар, бірақ ол тасада қалуда, өйткені біз барлық партиялық бұқараны ауылда тек кедей мен бай ғана бар деп тәрбиелеудеміз. Сондықтан да, орташаға кедей болып, өңін айналдырудан басқа ештеңе де қалмады» [17]. Мұнан ары Голощекин Қазақстан большевиктерін байларды жоюға бағытталған науқанында «батырақты, кедей мен орташаны топтастыра» түсуге «байды мұқату, жартылай феодалдар енесін түсіру негізінде ауылды орташаландыру» бағытын ұстануға шақырды [18].

Ф.Голощекин егістік және шабындық жерлерді бөлу науқанына зор екпін беру үшін және өз төңірегіндегі қазақстандық большевиктерді жігерлендіру үшін бұл науқанды Қазан төңкерісіне теңеді. «Біз маңызды әлі өзіміз де ұға қоймаған орасан зор науқанды өткердік,-деді ол VII Бүкілқазақтық партия конференциясында,- бұл жайылымдық және егістік жерлердің қайта бөлу дегеніміз не? Бұл дегеніміз кіші Қазан болып табылады. Бұл 2-ші пленумда Сәдуақасов қарсы айқай көтерген нәрсесі, бұл кіші Қазанның өзі. Біз шын мәнісінде іс жүзінде жерге мүдделілік негізде кедейді байдың жерін тартып алуға зорлай және оған көмектесе келе, кедейді баймен қалықтырдық. Бұл ауылдағы тап күресінің нағыз өзі. Мұндайда біз қол жеткізген табысты тым төмендегіп көрсету қиын болар, бұл жерде біз ауылдағы барлық негізгі шаруалар бұқарасын қолға алдық және оны өз соңымыздан ертіп кеттік» [19].

Голощекин осылай екпінмен сөйлесе де, тарихи шындық басқашалау еді. Қазақ ауылының дәстүрлі өркендеу бағытынан әлі де толық хабардар емес Қазақстанның жаңа басшысы Қазақ ауылында негізгі шаруалар бұқарасын большевиктердің өз соңынан ертіп кетуі үшін әлі де көптеген шараларды жүзеге асыру қажеттігін, ал 1926-27 жылдары жүргізген шабындық және егістік жерлерді қайта бөлу науқаны мұндай шаралардың тек алғашқы баспалдағы ғана болып табылатындығын, әлі де толық түсіне қоймаған еді. Өйткені, 1926-27 жылдардағы шабындық және егістік жерлерді қайта

бөлу казак ауылында кеңес өкіметін толық және түбегейлі орнықтырса, онда келесі 1928 жылғы ірі казак байларын тәркілеу де, 1930 жылдан бастап зорлап отырықшыландыру да күн тәртібіне қойылмайтын еді.

Ф.Голощекин «Кіші Қазан» төңкерісін бір ғана әлеуметтік-саяси науқанмен, яғни 1926-1927 жылдардағы шабындық және егістік жерлерін қайта бөлу әрекетімен аяқтай аламын деген пікірмен болды дегуге негіз бар.

Қазақстан өкіметі мен үкіметі шабындық және егістік жерлерді қайта бөлу шараларын 1926-1927 жылдары көп айтып жүрген жаппай жерге орналастыру реформасын жүзеге асырудың алғашқы ретінде қарастырды.

Бірақ, мұның нәтижесіздігі, ірі байларды тәркілесуді туғызды, оның үстіне 1929 жылы оқиғалар елде шаруаларды жаппай ұжымдастырудың ал Қазақстанда зорлап отырықшыландырудың басталуы жерге жаппай орналастыру реформасына басқа, күштеу саясатын берді.

Жерге әлі жеке меншік орнықпаған казак қоғамында кеңес өкіметі бір ғана мақсатты көздеген. Ол – казак ауылында таптық айтыс-тарғыс туғызу, яғни кедейге оның басты жауы бай болып табылатынын аңғарту еді. Әрине, казак ауылында жерді пайдалану жайылымдық жерді иемдену үшін жекелеген шаруашылық топтардың (казак руларының) күресіне тола болды. 1926-1927 жылдарға дейін ауылдағы жерді пайдалануға байланысты шаруашылық топтар арасында жерді тең бөлмеумен сондай-ақ осы топтар ішінде шабындық және жайылымдық жерлердің тәуірін байлардың басын алуы да осы реформаға сылтау болғаны рас. Мысалы, бұрынғы Сырдария губерниясының Шиев болысының 17-ауылында жалпы саны 150 десятина жердің таңдаулы 100десятина жері шын мәнінде бір ғана бай қожалығының иелігінде болды [20].

Осындай фактілерге жүтінген большевиктер жерді шындығында рулар емес, байлар иемденіп отыр деп атап көрсетумен болды. Жер мәселесіндегі казактың ірі, білікті маманы Ә.Бөкейханов кезінде «казакқа жер кесілгенде ауылға, ұлысқа, руга өздерінің тілегіне қарай бөлінсін. Жерді бірте-бірте алған ру, ауыл, болыс өз ішінде өздері тәртіп орнатып, әділдікпен пайдалансын. Жер сыбағасын жергілікті халыққа бұрынғы тұрған жерінен, яғни ата қонысына қарай бөлінуі керек» [21] -деген белгілі. Бірақ большевиктер жүргізген 1926-27 жылдардағы қайта бөлуде мұндай ұсыныс ескерілмей, мәселе жоғарыдан шешілді және казак ауылы әдейі әлеуметтік жіктерге бөлінді.

Сондықтан да 1926-27 жылдардағы шабындық және егістік, жайылымдық жерлерді бөлуде көзделген мақсаттарына – казак ауылын тап күресі арнасына түсіруге толық қол жеткізе алмаған Қазақстан басшылығы жаңа жолдар іздестірді.

Осы орайда Ф.Голощекин былай деді: «...біз әлі бәрін байқаған да жоқпыз және бәрін тартып ала қойған жоқпыз. Есептеу кезінде саны осындай деп көрсетіліп, ал енді бөлген кезде екі есе көп болатын жағдайлар кездесуде. Шормановты, Ақпаевты алайық, олардың әр қайсысының 10.000 бас малы бар. Біз олардан жерді алып қойдық, сонда мен ойладым: Енді алда олар не істер екен деп? Олардың мүрті де қисаймағандай. Бұл жерде бір кілтпен бар, жолдастар. Әрине, біздің жерді алып қойғанымыз жақсы: бірақ, сірә, біз бәрін де толық байқамаған және қоймаған тәртіздіміз. Бай үшін тағы бір түйіктен шығар жол бар: міне, осы жолды, жолдастар, біздер тауып олардың алдын алуға тиісіміз» [22].

Иә, Қазақстан басшылары казак байының әл-қуаты жайылымдық немесе шабындық жерлер көлемімен емес, мал басының санымен айқындалатынына алғаш рет мән бере қоймаған. Сондықтан да, казак байларын малдан айырғанда ғана талқандау мүмкін еді. Мұны Голощекин кейінірек түсінді және ірі мал иелерін кәмпескелесуді қолға алды.

Дегенмен де, егістік пен шабындық жерлерді қайта бөлу ауылдағы таптық жіктелуді өршіте түсті. Бірақ ол казак ауылына елеулі әлеуметтік өзгерістер әкеле алған жоқ. Бұл шара казак ауылының эволюциялық даму жолын күшпен өзгертудің алғашқы әрекеті еді. Мәскеуден материалдық көмек алмаған бұл шара Кеңес өкіметінің басқа шаралары тәртізді науқаншылықтан азын шекті, бірқатар қиыншылықтарға кездесті. Жерлерді алдын-ала есепке алу жүргізілмеді, олар көзбен мөлшерленіп, доңғалақтардың айналымымен, адамдардың және аттардың адымымен, арқанмен және т.с.с. өлшеніп, бөлінді.

Мұндай әрекет, әрине, байларға ұнамады. Олар қарсыласып әр түрлі өсек-аяңдар таратты, уәкілдерді және жасырылған жайылымды көрсеткен кедейлерді соққыға жығып тастаудың бірқатар жағдайлары орын алды. Кедейлер топтасқан «Қосшы» одағы жалпы алғанда қайта бөлуге қатысуда жеткілікті белсенділік көрсете қоймады. Ол кейбір еңбектерде көрсетілгендей, қайта бөлу төңірегіне кедейлер бұқарасын ұйымдастыруға дәрменсіз болды. Байларға алданған және рушылдық түсінікпен әрекет еткен кедейлердің бай үшін кезекке тұрған жағдайлары да кездесті. Болыстық атқару комитеттері мен ауылдық кеңестер өздеріне қойылған талап биігінен көріне алмады. Қайта бөлу

ауылдық кеңес аппаратында таптық бағыттың бұрмалануы орын алғанын анықтады. Осыған байланысты ауылдық кеңестер төрағалары ішінен кейбіреулер қызметтерінен алынды [23]. Яғни, Голощекиннің «Кіші Қазан» - шабындық және егістік жерлерді қайта бөлуі осылайша, шын мәнінде өтесті аяқталды. Бөліске түскен жайылымдар уәкілдер ауылдан кетісімен-ақ бұрынғы ауылдық, рулық меншік тәртібіне қайта оралып, бұрынғысынша ағайын арасында рулық негізде пайдаланылды.

Бір сөзбен айтсақ, шабындық және егістік жерді қайта бөлу актісі өзінің мақсаты жағынан жасампаз емес заң болды.

Шабындық және егістік жерлерді қайта бөлу арқылы ауылдағы жер билеу үстемдігін жоюды көздеген, сонымен бірге бай шаруашылықтары қорының молайып, оркендеуін шектеуді мақсат еткен реформа осылайша әлсіз, аяқталмаған тек бүлдіруші актінің бірі болды [24].

Мұның өзі кеңес өкіметін, голощекиншілерді, әрине, қанағаттандырмады. Ірі мал иелерінен жерді де, малды да тартып алмай кедейді өз жақтарына шығара алмасын көп кешікпей – ақ түсінген олар, 1928 жылы «Кіші Қазанның» екінші сатысын ірі мал иелерін тәркілеуді күн тәртібіне қойды. Ал бұл дәстүрлі шаруашылықты бүтіндей қирату бағыты болатын.

1. Қазақстан Коммунистік партиясы съездерінің конференцияларының қарарлары. т.2. 241 б.
2. ҚР ОММ. 5 қ., 8 т., 55-іс, 255 п.
3. Голощекин Ф. Отчет краевого комитета и Всекавказской партконференции. Кзыл-Орда, 1928, 173-179 бб.
4. Систематическое собрание законов КАССР действующих на 1-ое января 1930 г. 25 б.
5. ҚР ОМА. 308 қ., 1 т., 851-іс, 301-303 п.
6. Сонда. 302 п.
7. Систематическое собрание законов КАССР действующих на 1-ое января 1930 г. 25 б.
8. «Кедей». 1927 жыл 25 октябрь, №31.
9. Компартия Казахстана в революциях. Т.1. 303-304 б.
10. Сонда. 303 б.
11. Дильтейсер Г.Ф., Нурпейсов К. История крестьянства Советского Казахстана г. 1. Алма-Ата, 1985 жыл, 127 б.
12. Омарбеков Т. «Кіші Қазан»: ол не? /Ақиқат. 1995. №3, 5 б.
13. Компартия Казахстана в революциях. Т.1. 304 б.
14. ҚР ОМА. 30 қ., 1 т., 851-іс, 296 п.
15. VII Всекавказская партийная конференция. Стенографический отчет. Алма-Ата, 1930., 120 б.
16. Народное хозяйство Казахстана. 1928 жыл, 119 б.
17. Голощекин Ф.И. Отчет краевого комитета VI Всекавказской партией конференции. 161 б.
18. Сонда. 161 б.
19. Сонда. 74-75 б.
20. Материалы ЦИК Казахской АССР на 3 сессии ВЦИК 13 созыва. 21 б.
21. Бөкейханов Ә. Шағармалары. Алматы, Қазақстан, 1994, 53 б.
22. Отчет краевого комитета VI Всекавказской партконференции. Доклад и заключительное словотвор. Голощекина 15-23 ноября, 1927, Кзыл-Орда, 1928., 75 б.
23. Материалы к отчету ЦИК КАССР на 3 сессии ВЦИК 13 созыва. 75 б.
24. Постановление VI всеказахского съезда Советов 28 марта - 3 апреля Кзыл-Орда, 1928., 222 б.

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ЖЕР МӘСЕЛЕСІ

С. С. Смағұлов - аға оқытушы (әл-Фараби атындағы ҚазҰУ)

XX ғасырдың басында ұлт-азаттық күрес жолына түскен қазақ зиялыларының алдына қолденең тартылған өзекті жайлардың бірі – ел тағдырына қатысты жер мәселесі еді. Бұл мәселе оның азаматтық санасына қозғау салды, үлкен сын болды.

Алаш зиялылары үшін әр уақытта ең негізгі мәселе – жер мәселесі болды. Патша үкіметі, оның мұрагері болған Уақытша үкімет, ең соңында Кеңес үкіметі мен қазақ демократиялық зиялылары арасындағы кейде ашық, кейде астыртын жүріп отырған күрестің түп-тамыры, қайнар көзі осы жер мәселесі еді. Жер қазақ халқы үшін ең басты тіршілік көзі болды. Сондықтан XX ғасырдың басында Алаш қозғалысының көшбасшылары, әсіресе, Әлихан Бөкейханов бұл мәселеге ерекше назар аударды.

1896 жылы үкімет орындарының шешімімен Ақмола, Семей және Торғай облыстарындағы жер жағдайын зерттеп, қазақ даласына орыс шаруаларының пәрменді түрде қоныс аударуына қажет ғылыми негіз жасап беруге тиіс болған Ф.А.Щербина бастаған экспедиция ұйымдастырылды. Ә.Бөкейханов экспедиция жұмысына қатысуға мүдделілік танытқандардың бірі болды. Оның ойы